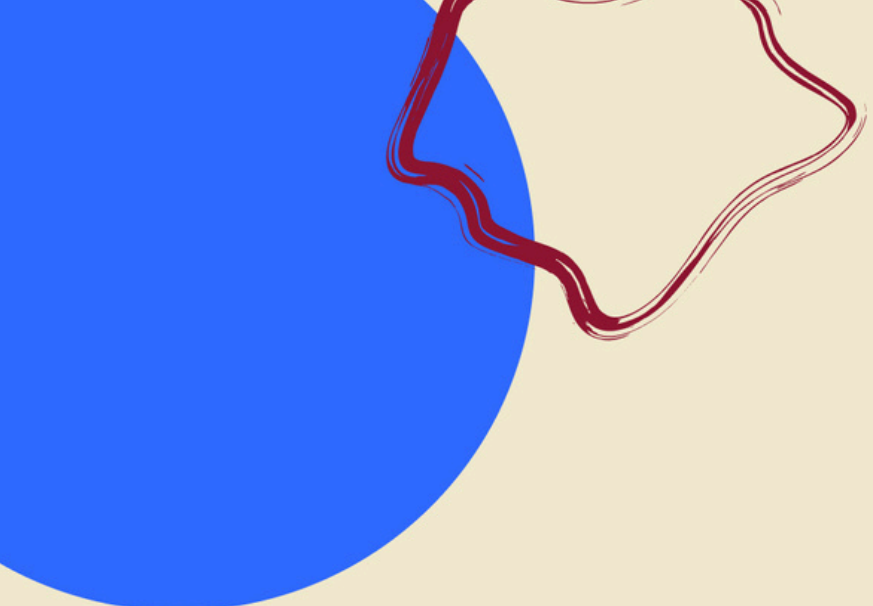

DJES

DANISH JOURNAL OF EDUCATION STUDIES

ETIK I EN FORSKNINGSINTEGRITETS-TID?

Anmeldelse af 'Etiske øjeblikke i humanistisk forskning' af Kofoed & Kofoed

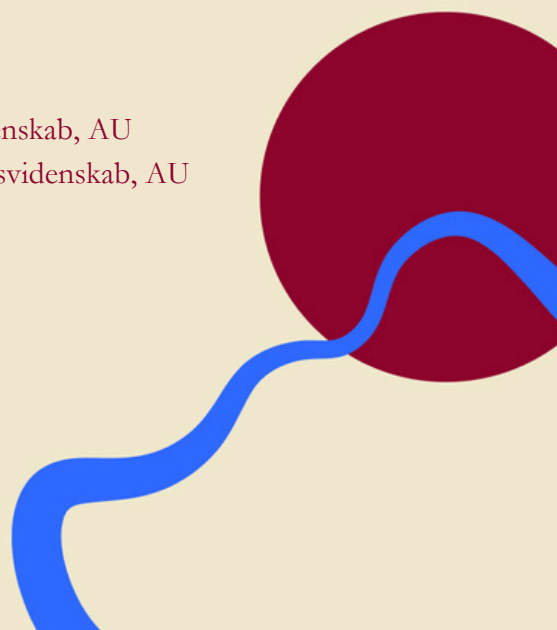
Katrine Mygind Bach, ph.d.-studerende, Afdeling for Uddannelsesvidenskab, AU

Julie Reng Andersen, videnskabelig assistent, Afdeling for Uddannelsesvidenskab, AU

BOGANMELDELSE (IKKE FAGFÆLLEBEDØMT)

September 2025

PUBLICERET ONLINE

Kolofon

Redaktion

Miriam Madsen (chefredaktør), Maria Louise Larsen Hedegaard, Kim Holflod, Karina Kiær, Bea Møller Schmidt, Julie Reng Andersen, Katrine Mygind Bach & Simon Langkjær

Nummer

Årgang 3, nr. 1/2025, publiceret forløbende

Artikeltype

Boganmeldelse (ikke fagfællebedømt)

Adresse

Afdeling for Uddannelsesvidenskab

DPU, Aarhus Universitet

Tuborgvej 1642400 København NV:

djes@edu.au.dk

<https://tidsskrift.dk/tidsskriftforuddannelsesvidens/index>

ISSN: N/A

Visuel identitet

Puk Dam Sørensen

This work is licensed under a Creative Commons

Attribution 4.0 International License

Etik i en forskningsintegritets-tid?

Anmeldelse af 'Etiske øjeblikke i humanistisk forskning' af Kofoed & Kofoed

Katrine Mygind Bach, ph.d.-studerende, Afdeling for Uddannelsesvidenskab, AU

Julie Reng Andersen, videnskabelig assistent, Afdeling for Uddannelsesvidenskab, AU

Keywords: Etik, humanistisk forskning, forskningsintegritet

Hen-bevægelser i forskningspraksis

I februar brugte jeg en stor del af min tid i europæiske togkupeer. Jeg havde fået afspadsering som følge af en travl periode og derfor var jeg taget på interrail. På min tur gennem portugisiske korktræ-plantager og andalusiske landsbyer, havde jeg medbragt *Etiske Øjeblikke i Humanistisk Forskning* fra 2024 redigeret af Jette Kofoed & Nina J. Kofoed. Bogens form og ambition skulle vise sig at være en fin spejling af togrejsens langsommelige tilstedeværelse i landskaberne: I en tid, hvor flytrafik er både hurtigere og billigere end tog, føles toget som en radikal insisteren på at behandle rejsen som et formål i sig selv og ikke blot som et middel til en destination. På lignende vis tilbyder *Etiske Øjeblikke* en rejse ind i forskelligartede empiriske universer, hvor forskningsprocessen – snarere end dens slutresultater – gøres til omdrejningspunkt for etisk refleksion. Med sine tolv kapitler præsenterer bogen en række øjeblikke, der maler et landkort over etisk ladede momenter indenfor forskellige humanistiske fagområder; fra antropologisk feltarbejde til arkivarkæologi. Øjeblikkene udfoldes gennem situerede beretninger fra diverse geografiske og kulturelle kontekster: I ét kapitel rejser Lotte Meinert spørgsmålet om, hvordan man behandler skyggerne fra tidligere forskning i mødet med en stigmatiseret ugandisk stammeland; i et andet reflekterer Frederik Vejlin over forholdet mellem kritik og kompleksitet i et japansk robotlaboratorium; og i et tredje udforsker Malou Juelskjær spørgsmål om forskerens personlige involvering i jordforbedring på en dansk stubbemark. Vi har læst bogen og snakket med de to redaktører om dens tilblivelse, udformning og mulige fremtider.

Etiske Øjeblikke skriver sig ind i en forskningspolitisk kontekst præget af tiltagende regelbaseret regulering¹. Ved at skabe rum for den type etiske spørgsmål, man ikke kan regulere sig ud af eller sikre gennem planlægning, placerer bogen sig som en alternativ tilgang til forskningsetik, der sætter spørgsmålstejn ved det voksende reguleringsregime. Bogen er et forsvar for etik som andet og mere end regelsæt og målorientering. Den er et forsvar for etik som en fortløbende bestræbelse, der kan opstå i alle forskningens delprocesser, og som igen og igen forpligter forskeren på at stille spørgsmål til egen praksis; en tilgang til forskningsetik, som Kofoed beskriver som *hen-bevægelser*.

[1] Herunder universiteternes forskningsetiske komitéer (IRB), dansk kodeks for integritet i forskning, The European Code of Conduct for Research Integrity, Montreal-erklæringen, Singapore-erklæringen og Vancouver-reglerne.

Vi lever i en forskningsintegritets-tid

Det sidste årti har der både nationalt og internationalt været megen fokus på at udvikle infrastrukturer rundt om forskningen, særligt med henblik på at leve op til persondataforordningen (GDPR) samt undgå videnskabelig uredelighed og forskningsmæssig skade. Fordringen om at sikre informeret samtykke, fortrolighed og anonymisering af data er blevet et etableret forskningskvad på tværs af institutionerne.

Selvom den øgede opmærksomhed på forskningsintegritet ved første øjekast kan virke tiltrængt, er der ifølge Kofoed og Kofoed grund til at overveje, hvad der sker med etikken, når den organiseres og politiseres på nye måder. Når etik gøres til genstand for politisk organisering, opstår der nemlig ofte et quasi-juridisk sprog, som ifølge Hans Fink "vrider" på eksisterende fagligt forankrede forståelser af etik (Kofoed & Kofoed 2024:14). Gennem juraens anvisende sprog produceres en forestilling om, at forskningsetiske udfordringer kan forudses og forhindres, og at forskeren selv kan og bør holdes ansvarlig for at vurdere og afværge etiske risici. Ifølge redaktørerne har denne tendens skubbet mere grundlæggende etiske spørgsmål ud af debatten. Denne pointe bakkes op i den nyligt udgivne norske bog *Etiske Ubehag*, der skildrer, hvordan forskellige etiske kodekser ofte udstikker modsatrettede retningslinjer, og den praktiske oversættelse af retningslinjerne bliver så indviklet, at "*både rummet og sproget for en faglig diskussion om forskningsetik nærmest forsvinder i juridiske detaljer og spidsfindigheder*" (Enebak 2024: 13, oversat).

I et forsøg på at skabe et sprog, der giver plads til de mere utydelige og fortløbende etiske spørgsmål i forskningsprocessen, skelner Kofoed & Kofoed mellem betegnelsen *forskningsintegritet*, som rummer forskningspolitikker, retningslinjer og kodekser, og *forskningsetik* forstået som alle de uafklarede spørgsmål, der melder sig i processen med at frembringe viden om et felt (Kofoed & Kofoed 2024: 13). Herved bliver det muligt for bogen at parkere den politisk-etiske diskussion for en stund og i stedet udforske de mange etiske spørgsmål, der eksisterer i og omkring humanistisk forskning i en tid, hvor der er fokus på forskningsintegritet.

Det er her vigtigt at notere sig, at bogen ikke argumenterer for en afskaffelse af de sidste års produktion af forskningsetisk regulering men blot insisterer på, "*at humanistisk forskningsetik findes i langt mere end godkendelser og løfter om forhindringer af skade*" (Kofoed & Kofoed, 2024: 11). Bogens bidrag kan således ses som en række situerede og kritiske bud på, hvor etikken også findes.

"Forskningsetik er ikke for kontrollfreaks": Om at tage vare på det ustyrlige

Bogens bidragsydere rejser hver især etiske spørgsmål af både kontekstuel og general relevans. Eksempelvis spørger Annemarie Mailund i sit kapitel: Hvordan kan man berette om fortidens hændelser på en måde, som rækker ind i en politisk betændt nutid, uden at gøre skade på de mennesker, hvis fremtid er på spil? I kapitlet 'En 'nulforskers' bekendelser' beskriver Morten Dige dilemmaerne ved at forske i emner uden stor fondsmæssig bevågenhed i en universitetsvirkelighed, som i stigende grad vurderer forskningsfællesskaber på deres evne til at fundraise. Casper Andersen undersøger i sit kapitel, hvilken rolle forskning kan spille i forhold til at skabe platforme, der muliggør kommunikation mellem udsatte miljøer. Og i Nina Kofoeds og Rubina Rajas kapitler undersøger det, hvordan etik er på spil i arbejdet med historiske kilder af og om døde mennesker.

Fælles for de etiske spørgsmål er, at svarene aldrig er entydige. Som forsker kan man ikke planlægge sig ud af etiske forviklinger, da etik netop må forstås som et usikkert og tilbagevendende mellemværende mellem forskeren og det felt, som vedkommende undersøger *in situ*. I samtale med Nina Kofoed, forklarer hun, hvordan etik i sidste ende er et personligt spørgsmål. Som forsker kan man stå i etisk ladede situationer, som ligner hinanden meget, og stadig træffe to forskellige beslutninger, som begge kan begrundes etisk.

Af samme grund handler bogens egen etik heller ikke om at ramme rigtigt, men om at gøre sig modtagelig og drage omsorg for de risici, som uundgåeligt opstår i mødet med et forskningsfelt. Det er det, der kan kaldes for *careful risk-taking*, eller som Haraway formulerer det: *levedygtig ansvarspådragelighed* (Kofoed & Kofoed 2024: 35). En sådan forståelse indebærer, at forskningen stiller sig steder, hvor den ikke ved med sikkerhed; at den erkender sig selv som medskaber af den verden, den studerer – og at den favner de risici, som følger med forskningen. Det stiller anderledes krav til forskeren end det, som den øgede regulering kalder på. I denne optik må forskeren slippe forskningen og sig selv fri fra forestillingen om sikkerhed og erkende, at "*forskningsetik er ikke for kontrolfreaks*" (Kofoed 2024: 169).

Bogen udgør hermed et opgør med en videnskabelighed, som forstår sig selv som absolut sand og en forskerforståelse, som ser sig selv som objektiv, neutral og udenforstående i forhold til forskningsobjektet.

Bogen er en provokation i en videnskab, som stadig gerne vil forstå sig selv som absolut sand. Der er lige så mange etikker, som der er metodiske valg. På den måde tager vi postmodernismen til sin yderste konsekvens. (Nina Kofoed)

I en verden, som er tiltagende kompleks, må forskeren forsøge at spejle den kompleksitet, der findes i at være menneske i dag. Bogen inviterer dermed også til reinventive ethics, forstået som etikker der vover at bevæge sig ud over etablerede traditioner og stiller spørgsmål til forskningen på ny (Moore et al. i Kofoed og Kofoed 2024: 35). En sådan tilgang gør plads til flere forskellige stemmer og søger mod nye måder at se og tale om sit eget felt.

Forskningsetikkens potentielle fremtider

Bogens oprindelseshistorie går tilbage til de to redaktørers arbejde med at udvikle et obligatorisk ph.d.-kursus om forskningsintegritet og -etik på ARTS på Aarhus Universitet. I den forbindelse udviklede Kofoed og Kofoed ideen om *tidsrum*, forstået både som et rum til samtale om al den etik, som ser ud til at blive væk, og som en forståelse af etik, som noget, der altid må situeres i konkrete tider og steder. Ved at insistere på disse samtaler, udvides rummet for, hvad vi kan tænke og gøre om og med etik.

Bogen er på den måde en videreførelse af en allerede pågående samtale og ambition om at skabe etiske tidsrum. I samtalen spurgte vi ind til, hvilke drømme redaktørerne havde for bogens fremtid. Fælles for Kofoed og Kofoeds svar var et håb om at indgå samtaler med andre forskningsfelter om etikens betingelser, samt at skabe tværfaglige etiske samtaler på steder, hvor etik ikke tidligere har fyldt.

For mit vedkommende var ønsket særligt at udfordre videnskabelige konventioner i 'døde' fag [historie, arkæologi, litteratur mm]. At udforske hvilken fortid vi giver nutiden og fremtiden gennem vores forskning. (Nina Kofoed)

Målet var, at tænke etik, sansninger og sprog sammen. Her er vores greb at finde et andet sprog end det juridiske. Der er et behov for et sprog tættere på humanistisk forskning og med en optagethed af det uafgjorte og besværlige. (Jette Kofoed)

At sansning og sproglighed er vigtige formidlingsmæssige formål med bogen, fremgår både af Anne Line Dalsgaards kapitel om teksten som mellemværende, og viser sig også med al tydelighed i bogens æstetiske kuratering. Både forside og overgange mellem kapitler prydes af en kløver-grafik skabt i samarbejde med Nina Lachmann Sinding. Midterst i bogen er indlagt gennemsigtige mellemlagspapirer, som på stille vis udtrykker ønsket om at tænke etiske samtaler på tværs af discipliner og kontekster – ikke med henblik på at skabe et universelt sprog, men for at kunne samtale om bredden af etiske forviklinger. Det er en æstetisk fremlæggelse af faglige refleksioner, som vidner om at etikken rækker ud over de mere tekniske videnskabelige temaer og sætter spørgsmål ved måden forskning præsenterer sig på og skaber fysiske aftryk i verden – ikke mindst ind i de *forskningsbiotoper*, de skabes i (Kofoed 2021).

Bogen taler ind i noget, som vi har manglet – både i egen forskningspraksis og i metodeundervisning på universitetet. Den tilbyder et sprog for de spørgsmål, som rejser sig, når man tillader sig at tøve i en forskningsproces og at undre sig over de valg, man som forsker træffer hele tiden. Den gør det på en måde som ikke opdrager, men som inviterer til refleksion og som åbner op for nye perspektiver, frem for at parkere dem. På den måde udgør bogen et vigtigt og rettidigt redskab til refleksion ind i de mangeartede og komplekse situationer, hvor forskere befinder sig.

Tilbage står fortsat spørgsmål omkring, hvordan forskere i stigende omfang gøres individuelt ansvarlige for forskningspolitikker, som i deres natur er kollektive udfordringer (eksempelvis problemet med sikker opbevaring af data i en verden præget af datakapitalisme og cyberkrig). Det er ikke bogens sigte at stille *integriteten* og *etikken* op som et modsætningsforhold, men forhåbentlig kan fremtidige bidrag tænke videre over forholdet mellem de to. Kan de sameksistere på produktiv vis eller vil den ene få forrang på bekostning af den anden i en forskningsvirkelighed præget af travlhed og konkurrence om ekstern finansiering? Med andre ord, hvad er betingelserne for etiske *tidsrum* og hvordan sikres deres fremtidige eksistens?

Referencer

- Enebak, V.** (2024). "Ubehaget i forskningsetikken". I Houge, A. B. & Kruse, A. E. (red.) *Etiske Ubehag. En ærlig lærebok om kvalitativ forskning på sensitive temaer*. Universitetsforlaget.
- Fink, H.** (2021). "Professionsetik for forskere: Forsøg på et overblik." *Tidsskrift for Professionsstudier*, 17(33), 6–15, <https://doi.org/10.7146/tfp.v17i33.129158>
- Kofoed, J.** (2021). Hvis universitetet var en biotop: – et essay om forskningsetik. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 17(33), 62–73, <https://doi.org/10.7146/tfp.v17i33.129167>
- Kofoed, J. & Kofoed, N. J.** (2024). *Etiske Øjeblikke i Humanistisk Forskning*. Aarhus Universitetsforlag.
- Moore, N., Dunne, N. Karels, M. & Hanlon, M.** (2021). Towards an Inventive Ethics of Carefull Risk: Unsettling Research Through DIY Academic Archiving. *Australian Feminist Studies*, 36(108), 180-199, <https://doi.org/10.1080/08164649.2021.2018991>

